עמי׳ עשו
הליכות ציצית

Sive

Diſſertatio Philologico-Theologica

DE

HEBRÆORUM VESTIBUS FIMBRIATIS

Quam

Occaſione Loci Numer. XV. 37. ſeqq.

BENIGNO VENERANDI THEOLOGORUM ORDINIS INDULTU,

PRÆSIDE

Viro Excellentiſſimo, Ampliſſimo atque Spectabili

DN. MATTHÆO HILLERO,

SS. Theol. Extraordin. Græcæq; & Oriental. Lingg. Profeſſ. Publ. ordinario.

Fautore & Præceptore omni honoris cultu proſequendo,

Placido Eruditorum examini ſiſtit

AUTOR

M. GEORGIUS BARTHOLOMÆUS Bauſch/ Ulmanus.

Ad d. 26. Auguſti horr. ante & pomerid. Anno M D CCI.

IN AULA THEOLOGORUM NOVA.

TUBINGÆ,

Ex Officina JOHANN. CONRADI REISI.

DEO
PATRIÆ
PARENTI
ET
AMICIS.

58700 (3)
WELLCOME LIBRARY INSTITUTE

כהנ״א

TEXTUS ORIGINALIS HEBRÆUS.

Numer. XV. 37. 38. 39. 40. 41.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ
עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ
וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי
לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ
וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

Chaldaica Onkeloſi *Paraphraſis.*

ואמר יי״ למשה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון
להון כרוספדין על-כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על-כרוספדא
דכנפא חוטא דתכלתא: ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון
ית-כל-פקודיא דיי״ ותעבדון יתהון ולא-תטעון בתר-הרהור לבכון
ובתר-היזו עיניכון די-אתון טען בתריהון: בדיל דתדכרון ותעבדון
ית-כל-פקודי ותהון קדישין קדם אלהכון: אנא יי״ אלהכון די
אפקית יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלה אנא יי״ אלהכון:

LXX. Interppr. Verſio.

Καὶ εἶπε κύριος πρὸς Μωυσῆν, λέγων, λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς, καὶ ποιησάτωσαν ἑαυτοῖς κράσπεδα ἐπὶ τὰ πτερύγια τῶν ἱματίων αὐτῶν εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν· καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὰ κράσπεδα τῶν

πτερυγίων κλῶσμα ὑακίνθινον. Καὶ ἔσται ὑμῖν ἐν τοῖς κρασπέδοις, καὶ ὄψεσθε αὐτὰ, καὶ μνησθήσεσθε πασῶν τῶν ἐντολῶν κυρίου, καὶ ποιήσετε αὐτάς· καὶ οὐ διαστραφήσεσθε ὀπίσω τῶν διανοιῶν ὑμῶν, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐν οἷς ὑμεῖς ἐκπορνεύετε ὀπίσω αὐτῶν. Ὅπως ἂν μνησθῆτε καὶ ποιήσετε πάσας τὰς ἐντολάς μου, καὶ ἔσεσθε ἅγιοι τῷ Θεῷ ὑμῶν. Ἐγὼ κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ ἐξαγαγὼν ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, εἶναι ὑμῶν Θεός· ἐγὼ κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν.

B. Lutheri verſio.

Und der HErr ſprach zu Moſe: Rede mit den Kindern Iſrael/ und ſprich zu ihnen/ daß ſie ihnen Läplin machen an den Fittigen ihrer Kleider/ unter allen euren Nachkommen/ und gele Schnürlein auff die Läplin an die Fittich thun. Und ſollen euch die Läplin darzu dienen/ daß ihr ſie anſehet/ und gedencket aller Gebott deß HERRN/ und thut ſie/ daß ihr nicht euers Hertzens Dũncken nach richtet/ noch euren Augen nach huret. Darumb ſolt ihr gedencken/ und thun alle meine Gebott/ und heilig ſeyn euerm GOTT. Ich der HErr euer GOTT/ der euch aus Egyptenland geführet/ daß ich euer GOtt wäre/ Ich der HERR euer GOTT.

Junio-Tremelliana.

Item alloquutus eſt Jehova Moſchen, dicendo: Alloquere filios Jiſraelis, & edic eis, ut faciant ſibi peniculamentum in oris veſtimentorum ſuorum per generationes ſuas; & adhibeant peniculamento ipſius oræ filum hyacinthinum. Erit autem vobis peniculamentum, ut videntes illud recordemini omnium mandatorum Jehovæ, & faciatis ea; ac non attenta obſervatione ſequamini animum veſtrum & oculos veſtros, quæ vos ſequentes ſcortamini. Ut, *inquam*, recordemini, & faciatis omnia mandata mea; & ſitis ſancti DEO veſtro. Ego Jehova Deus veſter, qui eduxi vos è terra Ægypti, ut ſim vobis Deus, ſum Jehova Deus veſter.

Bel-

Belgica verſio.

Ende de HEERE ſprack tot Moſe/ ſeggende: Spreeckt tot de Kinderen Iſraels/ ende ſeght tot hen/ dat ſy ſich ſnoerkens maken aen de hoecken harer Kleederen/ by hare geſlachten: ende op de ſnoerkens des hoeks ſullen ſy een hemels blaeuwen draet ſetten; Ende hy ſal u lieden aen de ſnoerkens zyn/ op dat ghy het aen ſiet/ ende aen alle de geboden des HEEREN gedenckt/ ende die doet: ende ghy en ſult na u herte/ ende na uwe oogen niet ſporen/ die ghy zyt na hoerrerende. Op dat ghy gedenckt ende doet alle myne geboden/ ende uwe Gode heyligh zyt. Ick ben de HEERE uwe Godt/ die u uyt Egyptenlant uytgevoert hebbe/ om u tot eenen Godt te zyn: Ick ben de HEERE uwe Godt.

LOCUS PARALLELUS, *Deuter.* Cap. XXII. v. 12. ita habet:

גדילים תעשה־לך על־ארבע כנפות כסותך אשר תכסה־בה׃

i.e. *Inſtitas filamenta facito tibi; in quatuor oris tegumenti, quo tegis te.*

SECTIO I.

ſiſtens

Argumentum & Diſpoſitionem textus.

TRadita hîc eſt Ceremonia circa veſtes Iſraelitarum, quæ præceptorum Dei memoriam refricaret.

PARTITIO I. inſinuatur *Legislator* DOMINUS Iſraelitarum ex fœdere *Deus.* ℣ſ. 41. אני יהוה אליהיכם *ego Dominus Deus veſter.*

II. *Miniſter Legis* Moſe, divino alloquio dignatus; ℣ſ. 37. ויאמר יהוה אל־משה לאמר *alloquutus eſt Dominus Moſen, dicendo:*

III. *Legis Subjectum;* Iſraelitæ. v. 38. דבר אל־בני ישראל alloquere filios Iſraelis.

IV. *Materia:* Fimbriis à limbo veſtium pendentibus addita *hyacinthina fila;* eod. ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על־כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על־ציצת הכנף פתיל תכלת *& dicas eis, ut faciant ſibi peniculamentum in oris veſtimentorum ſuorum, & adhibeant peniculamento ipſius oræ filum hyacinthinum.*

V. *Duratio in ætates poſteras;* ℣ſ. eod. לדרתם *in generationes veſtras.*

VI.

VI. *Finis triplex* (α) ut præceptum de fimbriis veſtium ſit legum Moſaicarum memoriale. ℣ſ. 39. וראיתם אתו וזכרתם את־כל־מצות יהוה ועשיתם אתם׃ *ut eis videndis omnium Domini præceptorum recordemini, eaque faciatis.* (β) ut ſit eorum, quæ vel prava cogitatio vel oculorum concupiſcentia ſuggeſſerit, quoddam quaſi ſufflamen. verſ. eod. ולא־תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר־אתם זנים אחריהם *ne ſpeculantes ſequamini mentem veſtram, aut oculos veſtros, ad quorum libidinem meretricemini.* (γ) qui primarius finis eſt, *Sanctificatio.* ℣ſ. 40. למען תזכרו ועשיתם את־כל־מצותי והייתם קדשים לאלהיכם *ut omnium præceptorum meorum memores iis pareatis, Deoque veſtro ſancti ſitis.*

VII. *Obſequii incitamentum*, DEI majeſtas & benignitas; ℣ſ. 41. אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם׃ Ego Deus veſter, qui eduxi vos è terra Ægypti, ut ſim vobis Deus, ſum (ego) Deus veſter.

Sectio II. Exegetica.

℣ſ. 37. ויאמר] *Tum loquutus eſt.* Docuit nos Chriſtianus Noldius in Concordant. 73. ſignificata habere particulam Vav, quæ pro ratione contextus locum in Scripturis divinis habeant. In his etiam eſt ſignificatio adverbii *Tum* vel *Tunc*, quod, noſtro quidem judicio, apte ad initium textus noſtri convenit. Præceſſit enim hiſtoria ſupplicii, quod de eo ſumtum, qui lignando Sabbathum violaverat. *Loquutus eſt*, nempe ut ſolebat, ore ad os, i. e. familiariter, in tentorio conventus, quod à Tabernaculo, publicis deſtinato ſacris, diſtinctum fuiſſe poſt alios docuit Herm. Witſius, Miſcell. ſacr. Lib. II. Diſſertat. I. vid. Exod. XXXIII. 7.

יהוה] i. e. *Ille, qui eſt, qui fuit, & qui futurus eſt.* Græci omnium optimè extulerunt per Κύριος, quod & ipſum eſt à κύρω exiſtendi verbo. Neque enim placuit nihil ſonaturam in patrio ſermone vocem græco ſermoni intexere. In quo quidem ſequi eos animadvertimus divinos Scriptores, Ezram & Danielem, qui licet proxima ſit Hebraicæ Chaldaicæque linguæ cognatio, nunquam tamen Tetragrammaton vel in textum Chaldaicum recepere, vel ad ejus analogiam domeſticam vocem confinxerunt. Ille igitur ab incomprehenſa æternitate dictus Deus, ad finem ſectionis hujus, Iſraelitarum Deum ſeſe quatuor continuis vicibus adpellat, eaque loquendi formula & fœdus cum populo initum refricat, & cauſſas ei graviſſimas oſtendit, propter quas ad obſequium ejus obſtringeretur.

אל-משה) *ad Moſen*, Dei ſervum, quo internuncio Deus ad populum utebatur. Videtur משה Prophetæ vocabulum habere formam Particip. præſentis, quod Benoni vocitant Hebræi; ſed multum fallitur, qui ita ſenſerit. In hac enim forma ſonuerit *Eum, qui extrahit* non, quod textus innuit, *eum qui extractus eſt*; Itaque deductum eſſe ſtatuimus à Participio Püal, effictumque ad formam זֹרֶה *ventilatus*, Jeſa. XXX. 24. Cholem eſt loco dageſch fortis pro מֻשֶּׁה quod factum obſervamus in verbo הֻגָּה *amotus fuit* II. Sam. XX. 13. & nomine proprio הַמְּצֹבָיָה *Hamezobaja* 1. Paral. XI. ult.

לאמר] Dictio hæc, ubi vel congenerum vel cognati ſenſus verbum præceſſerit, id notat, quod latinè dicimus, in hæc verba, hujusmodi verbis. Itaque allocutus eſt Dominus Moſen hujusmodi verbis. Ex quo intelligitur, non ſaltem imaginem rerum, quæ loquerentur, animis Prophetarum indidiſſe Deum, ſed ipſa etiam verba inſpiraſſe, quibus voluntatem ſuam explanarent. Porro ipſum לֵאמוֹר *dageſch in litera initiali* ל *habet*, quia *ex ſingulari privilegio* cum prævia voce per accentum ſervum ֥ copulatur, quamvis cum iſta per ſyntacticas regulas non cohæreat.

דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם] *Alloquere filios Jiſraelis, & dic illis &c.* Caſtalio: *Admone Iſraelitas, ut in poſterum fimbrias in veſtimentis ſuis faciant.* Quadrat iſta verſio ad mentem celebris R. Don Iſaac Abarbenelis, qui Comment. in h. l. exiſtimat, jam in Ægypto vel in Mara hoc præceptum accepiſſe Iſraelitas, quòd ſtatim infra in Quæſtionibus refutabitur. Cæterum duo iſthæc verba דבר & אמר notionibus ſuis differre monent Scripturarum SS. Interpretes. R. D. Kimchi אמר, inquit, *ſemper alteri jungitur, ſed* דבר *eſt absque conjunctione ad alterum*, quia locutio ſignificat loquendi facultatem, quæ eſt in homine ex ſua origine, absque alio reſpectu. Nam dicis: homo loquitur, at non item: homo dicit, niſi adjungas alteri. Johannes Coccejus ait, דבר *notare actionem mentis formantis ideam rei, & per ſermonem declarantis ſua* νοήματα: אמר *vero ſignificare conceptionem ſententiæ affirmantis aut negantis, vel animo, vel lingua ac voce, vel ſcripto aliove ſigno.* Nos merito de utriusque ſententiæ veritate ambigimus, præſertim Kimchianæ. Quum enim Deus diceret: Fiat lux! & vocaret ea, quæ non fuere, non fuit, quîcum loqueretur Deus: quin utrumque verbum promiſcuè uſurpatum de idea mentis & noemate per ſermonem nondum declarato, Eccleſ. II. 15. ואמרתי & dixi in corde meo: idem evenit ſapienti & ſtulto: quare igitur ſapui amplius? & locutus ſum in corde meo: ודברתי quod hoc etiam eſſet vanitas. Videatur etiam Proverb.

XXIII.

XXIII. 33. Pſalm. IV. 5. X. 6. XXVII. 8. Gen. XXVII. 41. Exod. IV. 16. Deut. VIII. Hoſe. VII. 2. Nobis igitur verbum אמר & דבר hoc intereſſe videtur, quod אמר *proximè dicendis præmittitur,* דבר *non item.* Judic. XII. 6. ויאמרו לו אמר־נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן *dixeruntque ei, dic, age, Schibbóleth, ille antem dicebat; Sibbóleth, neque comparare ſe potuit, ut loqueretur rectè.* Sic in textu noſtro præſenti. Allocutus eſt Dominus Moſen, dicendo: alloquere filios Iſraelis. Innumera alia ſunt loca, quæ hanc expoſitionem confirmant. Placet tamen ad eorum cumulum duo adhuc ſubjicere, quæ ab aliis aliter verſa noſtram ſententiam ſolicitaverint. Unus legitur Jobi XXXIII. 34. 35. Viri cordati dicent mihi, vir, inquam, ſapiens auſcultans mihi: Ijob minus ſcite loquitur. Alter Pſalm. CXXXIX. 20. אשר יאמרוך למזמה נשוא לשוא עריך *Qui ſceleratè dicunt tibi: fruſtra tollitur quisquam inimicorum tuorum.* II. Notamus, *fieri aliquando, ut quæ dicenda ſunt, verbo* אמר *non adjungantur, ubi ſcil. ea proximè jam præceſſerint.* ut Gen. IV. 7. 8. Si rectè feceris, remiſſio; ſi male, pro foribus excubat peccatum: verùm ad te adpetitus ejus, & tu dominaberis illi. Dixitque *ea* Cajin fratri ſuo. Simile Exod. XIX. 24. 25. Abi, deſcende - - - populus ne perrumpunto *terminum,* aſcendendo ad Jehovam, ut non irrumpat in eos. Deſcendit ergo Moſche ad populum, ויאמר אליהם atque *hæc* retulit eis, ea ſcil. quæ dicenda hactenus ex DEO audiverat. III. *Sæpius* אמר *ubi jubentis vel cogitantis verbum fuerit, ante dictum vel ſententiam unius pluriumve dictionum, cum particulis* ל, ו *&* כי *conſtruitur,* ut in his locutionibus יהוה אמר לשכן בערפל *dixit Dominus habitare in caligine,* i. e. promiſit ſe habitaturum. 1. Reg. VIII. 12 & ויאמר להכות *dicebat,* i. e. cogitabat, *percutere Davidem.* II. Sam. XXI. 16. אמר להביא *juſſit adduci.* Eſth. I. 17. אמר לנער ויעבר לפנינו *dic puero, ut tranſeat ante nos.* I. Samuel. IX. 27. & in textu, qui in manibus eſt, ואמרת אליהם ועשו *edicas eis, ut faciant* vſ. 38. IV. *Verbi* אמר *frequentiſſima eſt ellipſis, verbi* דבר *nulla.* e. g. Quum reſpicio cœlos tuos, opus digitorum tuorum, *dico,* quid eſt mortalis? Sic Pſalm. CXXXVII. 3. Quamvis peterent à nobis cantiones - - qui contumulabant nos, *dicentes,* canite nobis de canticis Zionis. *Ab utroque* deniq; *verbo* אמר & דבר *differt in vaticiniis frequentata vox* נאם Neüm. Id enim à nomine אָמֵן ſolita gutturatæ mobilis & literæ Nun trajectione ductum pro נְאוּם in regimine facit נְאֻם & ex nativa origine ſignificat Veritatem, ſeu, veraciſſimè dictum, πιστὸν λόγον καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιον 1. Tim. IV. 6. Hoc ſenſu ubique accipi poteſt,

poteſt, Numer. XXIV. 16. *veriſſimum dictum* audientis ſermones Dei. Num. XXIV. 3. 15. *veriſſimum dictum* Bilhami filii Behor 2. Sam. XXIII. 1. *veriſſimum dictum* Davidis, filii Iſai. Pſalm. XXXVI. 2. *veriſſimum dictum* improbitatis impii.

ועשו להם] *ut faciant ſibi*, vel ut comparent vel acquirant ſibi. עשה pro *acquirere* uſurpatum legimus Gen. XII. 5. ואת־הנפש אשר־עשו & *animas quas fecerant*, i. e. acquiſiverant Charane. item Geneſ. XXXI. 1. ומאשר לאבינו עשה את כל־הכבוד הזה & ex eo, quod erat Patris noſtri, fecit i. e. acquiſivit omnem iſtam gloriam. Idem verbi ſenſus Deut. VIII. 17. Eccleſ. II. 8. Jerem. XVII. 11. Ezech. XV. 7. & XXVIII. 4.

ציצת] *Peniculamentum, fimbrias*: Eſt enim שם כלל nomen collectivum. Lutherus: Schnürlein/ Belgæ. Snoerkens. Illud, quod Zizis poſterioribus ſeculis Hebræi vocarunt, peniculus fuit ex nodis & ligamentis, quorum quidem Rabbini mentionem faciunt, Scriptura nullam. *Diſtinguunt* enim inter ציצית & גדילים, putantes, illud quod ציצית nominatur, eſſe fila retorta ad oram veſtium, h. e. quod relinquitur in tela; fila autem aſſuta, nec texta vocari גדילים. *Aben Eſra* Comment. in h. l. ſcribit, יתכן על שני פרושי׳ האח׳ שיעשו ציצית כמו בציצת ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים *duas poſſe eſſe explicationes, unam hanc, ut faciant cincinnos*, (quemadmodum in loco Ezech. VIII. 3. *in cincinno capitis mei*) *qui ſunt fila, quæ egrediuntur neque contexta ſunt*; additque, והפירוש השני כאשר העתיקו חז״ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצת הם הגדילים׃ *Altera explicatio eſt juxta tranſlationem ſapientum b. m. quæ, quoniam fidis teſtibus eſt confirmata, priorem illam abolevit: ipſi autem explicarunt, præceptum hoc innuere veſtimentum quatuor alarum, & Zizis idem ſonare quod filamenta.* conferatur R. Salom. Jarchi Commentario in h. l. Vide etiam Fagium in Num. XV. Celeberrimus R. Don Jitzchak *Abarbenel* Comm. in תורה confirmat contribulium ſuorum opinionem. Is enim p. m. 298. col. 4. explanationem hanc adhibet: ועשו להם ציצת וציצית הם חוטים או שערות יורדים ומדלדלים כמו ויקחני בציצת ראשי והיא קצוות שערי וכן חוטי הציצת הם כזאת הצורה בתחתית ונקראו גדילים לפי שהם גדילים מלמעלה׃ והמפרשים פירשו גדילים על הצורה מלמעלה שהיא קלועה מעשה גבלות לחזוק

וכן בלשון חז״ל קוראין לקליעה גדיל ואין הקליעה קיימת רק בקשרים אם כן נקרא ציצת על שם דלדול הפתילים למטה ונקרא גדילים על שם הקליעה והקשרים שבעליון הפתילים: *Et faciant ſibi Zizis*) *Zizis autem ſunt fila vel crines, qui dependent & demittuntur, quemadmodum* (in loco Ezech. VIII. 3.) *& aſſumſit me crinibus capitis mei, i. e. extremitatibus capilli. Similia ſunt fila Zizis, quæ inferne eandem habent figuram, vocanturque* גדילים *quia ſunt glomerata ſuperne: & Interpp. exponunt vocem* גדילים *de forma ſuperiore, quæ eſt contorta opere æqualiter terminato ad firmitatem, & ſic in ſermone ſapientum noſtrorum p. m. contortum voce* גדיל *vocant, neque eſt contortum firmum niſi nodis, ideoque vocatur Zizis à dependentia filorum, & vocantur* גדילים *propter opus contortum & propter nodos, qui ſunt in ſuperiore filamentorum parte.* Sed locus parallelus Deut. XXII. 12. arguit גדילים eſſe idem quod ציצית. Itaque & *Chaldæus* גדילים vertit in ציצית גדילן filamenta fimbriarum vel peniculamenti, quæ ſcil. fimbrias conſtituunt, Germ. Faden/vel Franzen/ Gallic. *franges*, pro ציצית. *Idem* Onkelos hoc loco poſuit *Græcam* vocem כרוספדא κράσπεδα, quæ *Heſychio* teſte ſonant τὰ ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ ἱματίου κεκλωσμένα ῥάμματα, καὶ τὸ ἄκρον αὐτοῦ *illa quæ ad oram veſtis aſſuuntur fila, & extremitas ejus.* Nec aliter *Beza* intellexit, qui κρασπέδων, ait, *appellatione intelliguntur contorti quaſi cincinni filorum, quæ ab extrema veſtium ora pendebant.* Matth. XXIII. 5 Cæterum voce Zizis & Schedulam notabant Hebræi, ſive, membranulam fimbriis palliorum aſſutam, in qua deſcripti extabant aliquot è lege Moſis verſiculi v. gr. Deut. VI. 6. 7. 8. &c. quod diſcere poſſumus ex Canone Ebræorum; *Membranula iſta ſi capiti alligata & brachio vocatur* תפילין *ſi januæ,* מזוזה *ſi veſti* ציצית. Ita nimirum divinis præceptis ſua commenta quaſi in ſupplementum Ebræi addebant.

על־כנפי בגדיהם] *ad alas, ſive, ad oras veſtium ſuarū.* Ex eo, quod כנפי ſcribatur, cujus abſoluta כנפים *Kenaphájim* dualis, colligit R. Aben-Ezra, ציצית veſtem eſſe חלוק i. e. bipertitam, ut ſunt מכנסים *femoralia.* At nimis lubricum eſt in forma duali fundamentum. In quibus enim maſculinus pluralis eſt inuſitatus, dualis ſolet pluralis numeri vicem ſupplere: niſi malit ſapiens ille Rabbinus ex quadrupede facere bipedem, quia ſc. dualis רגלים de pedibus equorum effertur. Pro nobis eſt locus parallelus, in quo diſertè pro על כנפי *in alis*, dicitur על ארבע כנפות *in quatuor alis.* Igitur, qui viderunt hoc, eam veſtem finxerunt ex particulis quadratis, ex lino

lana,

lana, ſerico, quæ ſuperne ligamentis late connexa traducto capite humeris injiciantur, ut una pars à pectore altera à tergo dependeat. In prioribus 4. angulis fila lanea contorta & oblonga annectunt, quæ viſui objecta, de obſervatione omnium præceptorum Dei hominem moneant vid. Buxtorf. Lex. Talmud. p. 1968. Synag. Jud. p. 160. ſqq. Leusd. Phil. Ebr-mixto diſſ. 17. p. m. 130. ſqq.

בגדיהם] *veſtimentorũ ſuorũ*. Exteriora intelligi veſtimenta arguit locus parallelus, ubi pro בגדיהם eſt כסותך tegumenti tui. Quin & alias בגד *Beged* pallium ſeu togam exteriorem notat, à מעיל *mehil* inferiori tunica diſtinctam, ut Eſai. IX. 4. 6. Ezech. XXVI. 16. Sic etiam rependit בגד ſignificatum nominis כסות quando ſcil. pro eo accipitur, quod inſternitur cubanti. 1. Reg. I. 1. Num. IV. 7. Amos II. 8. Bene igitur vertit B. *Lutherus*: An den vier Fittigen deines Mantels / & *Belgæ*; aen de vier hoecken uwes overkleeds. Hoc tamen amiculo non amplius velantur Judæi, neque id diſſimulat ſæpius laudatus R. *Abarbenel* l. c. fol. 299. col. 1. ואמרו על כנפי בגדיהם רמז אל הכסות העליון והטעם שב זמניהם נוהגים ללבוש על כל בגדיהם מעיל ארבע כנפים ומתעטפים במעיל ההוא בצורה הטלית אשר לנו היום וכנפי המעיל מתפשטים אנה ואנה וצוה ית' שהציציות תהיינה תלוים בהם וזהו ענין וראיתם אותו: i. e. *cum dicit; ad oras veſtium veſtrarum, innuit velamen tum corporis exterius, atque hoc vult; quod ea tempeſtate ſoliti fuerint geſtare quatuor alarum pallium, quod ſuper omnes reliquas veſtes induebant, eoque pallio circumdabantur eum in modum, quo velamur hodie inter nos uſitato* טלית *Tálles, alis pallii hinc inde pendentibus. Præcepitque Deus, ut peniculi ad eas appenderentur, quod inſinuatum eſt verbis; quum videritis illud.* In obſoleti igitur iſtius amiculi, cujus ſcil. modum Deus præſcripſerat, locum venit טלית *Tálles*, quæ veſtis etiam ארבע כנפות *Arba Canphos* appellatur. Duplicem autem Tálles noſtra tempeſtate habent. *Majorem unam, alteram minorem.* Minorem, qui pietate & ſanctitate ceteris volunt antecedere, quotidie ſimul ac ſurgunt, cum ceteris veſtibus induunt, & ſub toga circumferunt, ita tamen, ut fimbriæ ציצית paululum emineant, & illas intueri atque in oculis habere poſſint. Et ſic hodie plerumque id ſub thorace ferunt, ne ab illis inter quos vivunt, ludibrio habeantur, & derideantur, quia quadrangulæ ejusmodi veſtes non ſunt in uſu. Præter טלית קטן *Tális Káton ſive parvum* habent & illud, quo tempore precum in Synagoga utuntur, quod vocant טלית גדול

 Tálles

Tállos gádol ſive magnum. Hoc itidem vulgo conſtat ex panno albo, ad inſtar Mappæ quadratæ, & quatuor ejusmodi ſimbrias ſive peniculamenta habet à ſingulis quatuor angulis. Id non corpori applicant, ſed capiti & collo circumvolvunt in Schola vel Synagoga. vid. de his fuſius agentem Buxtorf. Synagog. Judaic. c. 9. p. m. 160. Leusd. Philol. l. c. *Materia hujus pallioli* debet eſſe lana ovilla, ſive agnina alba: fila itidem ex lana eâque detonſa non evulſa & retorta manu fœminæ Judææ, & quidem hoc fine ut peniculamentis ſerviant. ad angulos quatuor debent annecti, trium circiter digitorum ſpatio ſupra oram extremam, quia dicitur, *& faciant ea* על־כנפי בגדיהם *ſupra oras veſtimentorum ſuorum.* Fila ſumuntur quatuor, quæ per foramen transmiſſa & duplicata faciunt octo. Septem illius ſunt æqualis longitudinis, octavum debet eſſe longius, ut ſufficiat circumvolvendis reliquis, & quinque nodis firmis nectendis, & tamen reſiduum æqualem cum reliquis ſeptem habeat longitudinem, circumvolvunt ad tertiam filorum partem, ceteras duas dependere ſinunt. Veſtis hæc una cum fimbriis juxta legem deberet eſſe coloris תכלת *hyacinthini*, ſed hodie quia illum habere nequeunt, communiter ea faciunt alba, (quandoque fuſca, ut in ea, quam poſſideo) quoniam color albus innocentiæ & puritatis ſit ſymbolum. Cum iſta induuntur, duæ pallioli particulæ & fimbriæ à fronte & à tergo pendere oportet, ut undiquaque præceptis Dei ſint cincti & circumdati, & ſic in illis impleatur, quod David ait, Pſalm. XXXIV. 8. *caſtrametatur angelus Domini circa timentes eum.* nam, ajunt, *Præcepta Domini ſunt ipſius Angeli.* Vid. Buxtorf. l. c. Pfeiffer. Dub. vexat. p. 285. *Formam & figuram* hujus pallioli æri inciſam habes in Celeberr. Wagenſeilii Sota p 406. & Leusden. Philol. Ebr-mixt. l. c. Poſſidendi iſtud copiam raro dant Chriſtianis Judæi, ſive, quod ludibrio ſe haberi putant, ſive quod ſanctiſſimæ rei metuunt profanationem. Quo magis mirabar nuper, cum à Judæo & hanc veſtem fimbriatam, & Faſcias puero in circumciſionis ritu circumdatas impetrarem, quarum ſpeciem, quoniam ita occaſio quidem tulit, æri inciſam cum interpretatione ſua rerum talium curioſis exponam. Verba, quæ Ebraica, mulier acu ſua ornatiſſimè depinxit, ita habent: יששכר בר אלחנן נולד במ״ט יו׳ ב׳ ח׳ אדר מזל דגים תמ״ט יגדל בתו׳ ולחו׳ ולמ׳ טובים א״ס׃ i. e. Iſſachar filius Elchanan, natus eſt fauſto ſidere, die II. ſeptimanæ, octavo menſis Adar, ſigno Piſcium, Anno ab orbe condito 5449. Magnus fiat in lege, dieque nuptiarum & bonis operibus! Amen, Sela! Abbreviatura במ״ט integre ſcribitur במזל טוב in ſigno fauſto יו׳ ב׳ die

ſecundo

ad p. 12.

1

ſecundo ſcil. ſeptimanæ, qui nobis lunæ dies, nam & Judæi ſeptimanam à die Dominico incipiunt, תמ״ט i. e. 449. anno, cui numero ſi addideris 240, erit annus à nato Chriſto 1689. Millenarius ſive 5000. in ære Judaica ſolet omitti, in cujus rei indicium aliàs addunt לפ״ק i. e. ſecundum computum minorem. ולחו׳ pleniori ſcriptura וּלְחֻפָּה & die nuptiarum ולמ׳ i. e. ולמעשים & Operibus. Faſciæ hæ, quas Wimpels barbare vocant, ex involucris infantium componuntur, quibus involutos octavo poſt puerperium die ad circumcidendum proferunt. Iſta deinceps in faſcias diſſecta iterum conſuuntur, & animantium florumque imaginibus picturata pueri parentisque nomina & nativitatis diem exhibent. Anno, vel, pro loci conſuetudine, ſemeſtri completo, puerum in ſcholam deferunt, faſcia in ſacrificii locum addita. Ipſum verò Scholæ Antiſtiti (רב) commonſtrant, qui dextra capiti ejus impoſita veteri Benedicentium formula utens Gen. 48. v. 20. ponat, inquit, te Deus ut Ephraimum & Manaſſen. Tum faſciam pater infantis illi, qui ligni vitæ tractandi habet officium, tradit, hic vero alteri, qui officium *gelilæ*, ſeu involutionis adminiſtrat. Cæterùm eâ faſciâ ita Liber legis involvendus eſt, ut literæ introrſum converſæ pergamenum, cui Lex inſcripta, quam proxime contingant. Tales faſciæ magno numero reperiuntur in *Almemar* ſeu ſuggeſtu, & quoties תורה ſive Lex prælecta involvitur, toties nova volumini Legis applicatur, eo ſcil. fine, ut ejus involutionis utilitas vel in eum redundet, à quo primum illa faſcia venit, vel hoc defuncto tranſeat ad poſteros. Vid. Wagenſeil. Memorab. Norimb. & Buxt. Synag. Judaica.

לדרתם] *in ætates eorum*; i. e. *usque ad conſummationem ſeculorum.* Ebr. VII. 26. Eandem ſcil. hîc vim habet, quam Exod. XII. verbum לעולם. Utrobique enim continuationem operis ritumque in poſteros propagandum denotat, usque ad tempus emendationis Ebr. IX. 10. Sic etiam Sacerdotii Lex in generationes Ebræorum obſervari juſſa, tamen quo tempore Sacerdos juxta Melchizedeci ordinem extitiſſet, antiquari debuit. Fieri autem præcepti ſuperioris abrogatio debuit propter infirmitatem ejus & inutilitatem, quando nihil perfecit Lex, ſed adjectio melioris ſpei, per quam ad Deum accedimus. Ebr. IX. 10.

ונתנו על־ציצת הכנף] *Dabitis autem ad peniculamentum oræ cujusque*, i. e. *applicabitis filamenta oræ cujusque*: עַל idem quod אֶל *ad.* Nihil iſta permutatione frequentius. Hinc explices illud Gen. I. 20. ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים volucres volanto ſupra terram, ſuperficiem verſus expanſi cœlorum.

פתיל]

פְּתִיל תְּכֵלֶת] *filum tortum hyacinthinum.* פְּתִיל eſt contortus, glomeratus, ex forma abſoluta פָּתִיל quæ legitur Num. XIX. 15. collectineum eſt פְּתַלְתּוֹל contortus, tortuoſus, σκολιὸς, epitheton populi Iſraelitici. Deut. XXXII. 5.

תְּכֵלֶת] *Thechéleth.* Chaldæis תִּכְלָא *Thicla*, hyacinthinum, qui color mari ſimilis, mare cœli ſpeciem refert, cœlum throni gloriæ. *Paratus olim fuit ex ſanguine purpuræ, piſcis, qui Hebræis* חִלָּזוֹן *Chálazon dicitur.* vid. R. S. Jarchi, AbenEzra & Abarben. l. c. fol. 190. Item Buxtorf. Lexic. Thalm. p. 760. Thargum Jonathanis: Ad littus maris magni habitabunt Zebulonitæ, & oblectabunt ſe טריית *Tariſa*, וחלזונא יאחדין ויצבעון מאדמה תכלא & Chalſonam capient, & ejus ſanguine colorabunt fila ſtolarum ſuarum. Apud Talmudicos idem legitur in Megilla fol. 6. 1. Conqueritur ibi Zebulon, quod Deus fratribus ſuis agros & vineas, ſibi autem montes duntaxat & colles, illis terras, ſibi autem maria tantum & flumina in ſortem aſſignarit. Reſpondet ei Deus: Omnes opus habebunt te propter Chalazon, ſicut dicitur Deut. XXX. 19. ושפני טמוני חול Nam Raf Joſeph docuit, per שפני intelligi חלזון per טמוני intelligi טריית per חול autem vitrum album. Ut autem conciliemus ea, quæ Ebræi nunc de hyacinthino ſeu cœruleo colore, nunc de purpura loquuntur, eumque colorem qui eſt janthinus vel cœruleus ex purpura piſce derivant: notandum eſt, purpuræ ſanguinem in officinis ita parari potuiſſe, ut vel ſanguinis concreti nigricantis adſpectu, ſimulque ſuſpectu refulgentis colorem imbiberint lanæ, vel dilutiorem illum, qui eſt in hyacintho. Vid. de his fuſe agentem Plinium in Hiſt Natur. L. IX. c. 39. Itaque ex eodem purpuræ ſucco & nigra illa h. e. violacea exſaturata purpura, & hyacinthina ſeu cærulea produci potuit, qua pannos ad velum & veſtes Sacerdotum tegumentumque tabernaculi pertinent, & veſtium ſuarum peniculos tinxerant Hebræi. *Lutherus* hyacinthinum, quod apud Vulgatum & Græcos Interppr. invenerat, extulit gelbe Seiden. Sine dubio fefellit eum, quod ſua ætate hyacinthus gemma diceretur, quæ coloris fulvi interque aureum & rubicundum ambigentis fuit. Quod etiam de noſtratibus hyacinthis veriſſimum. Aliam hyacinthos veterum habuiſſe ſpeciem Plinius teſtatur: *Is ab hac*, inquit, *videlicet, Amethyſto multum diſtat hyacinthus, tamen è vicino deſcendens.* Differentia hæc, quod ille emicans in Amethyſto fulgor violaceus dilutus eſt in hyacintho, primo quoque aſpectu gratus evaneſcit antequam ſatiet, adeoque non implet oculos, ut pene non attingat, marceſcens celerius nominis ſui flore.

flore. Hyacinthos Æthiopia mittit, & Chryſolithos aureo colore tranſlucentes. Horum temporum Judæi, quia purpuræ ad hyacinthi æmulationem urendi modus inde à multis ſeculis ignoratur, communiter peniculamenta ſua alba faciunt, certi nullam in ſe violatæ legis culpam aut crimen hærere. R. Abarbenel l. c. fol. 99. 2. אבל אם אין לו תכלת יצא ידי חובתו בחוטים לבנים כלם i. e. *quodſi autem careat iſto colore, ſatisfecit officio ſuo adhibitorum omnium fila candida* ; Autor quidam MSCti *Ez-bachajim* quod Excellentiſſimus Wagenſeilius poſſidet (vid. Sotam ejus fol. 3 9 5. & Buxtorf. Biblioth. Rabbinic. p. m. 1 1 8.) rationem fila hyacinthina parandi paucis nos docuit, ſed non ego credulus illi. Interim haud gravabimur eum hic per laudatum Interpretem audire. *Quomodo imbuuntur filamina colore hyacinthino? Maceranda eſt lana calce, ac deinde probe lavanda, ut reddatur mundiſſima, atque ſic elixanda ſmegmate uti ſolent præparata tinctores lanam, quo colori recipiendo apta ſit: His peractis, Murice*, (externa is forma mare refert, ſanguinem autem nigrum habet, ac in mari ſalſo reperitur) *accepto, ſanguis ejus cum aliis pigmentis in cortina caleſit, & tum eidem lana tamdiu committitur, quoad cœli cum ſudum eſt, faciem exhibeat. Atque hic eſt color ille hyacinthinus, quo filamina tinguntur, &* (qui ætatem perdurat) *nec unquam immutatur*. De תכלת plura more ſuo præclarè diſſerit Sam. Bochartus P. II. Hierozoici Lib. V. cap. 9. Conferatur Excellentiſſimi Domini Præſidis tractatus de Gemmis pag. m. 105.

והיה לכם לציצת] *eritque vobis peniculamentum*. והיה maſculinum verbum eſt, quod retuleris, vel ad כנף maſculini generis nomen 2. Paral. III. 12. vel ad פתיל *filamentum*, nullo ſenſus detrimento. ל hoc loco recti caſus indicium. Talia: *& ero vobis* לאלוהים i. e. *Deus*. Exod. VI. 7. לנביא i. e. *Propheta hodie vocatus fuit, antea videns*. 1. Sam. IX. 9. *tertius* לאבשלום i. e. *Abſalomus filius Malacha*: 1. Paral. III. 2. Ad hunc locum R. Iſaac *Abarbenel* ſequentia annotavit. ואמרו היה לכם לציצת פירשו המפרשים והיה לכם כנף המעיל הנזכר העליון לציצת להתדלדל ולהתחבט בפניכם וכנגד עיניכם וראיתם אותו לאות ולסימן לזכור כל מצות יי׳ כי מפני שרוב בני אדם טבועים במנולות ים התאוות החמריות גם בטרדות העסקים וצרכיכם חייבה החכמה האלהית את האדם לשום אות וסימן לזכר בבשרו אם יהיה ערום והוא ברית מילה וכן במלבושיו הכנף מעילו העליון שהוא תמיד לנגד עיניו והוא הציצת ועל ידיו v. 39.

העסקניות ובין ידיו התפילין של יד ושל ראש ועל פתח ביתו המזוזה ולדבר בהם תמיד בבקר ובערב כדי לזכור תמיד את בוראו וכמ״ש שויתי יי׳ לנגדי תמיד ועל זה אמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצות יי׳ והייתם קדושים: i. e. dictum autem hoc והיה לכם לציצת ita exponunt Interpretes: *Eritque vobis ala pallii memorati exterioris pro peniculamento, ut dependeat & dejiciatur ante faciem veſtram, & ante oculos veſtros, ut videatis iſtud, tanquam ſignum & monumentum, ut recordemini omnium præceptorum Dei. Quia enim ut plurimum mortalium libidinum terreſtrium fundo immerguntur, negotiorumque & neceſſitatum ſuarum operè prægraventur, obſtrinxit divina ſapientia hominem ut nudo ei memoriale poneretur in carne, fœdus nempe circumciſionis, veſtito in oris pallii exterioris, quod jugiter oculis ejus obverſaretur, peniculamentum; ſuper manus denique negotioſas & inter manus, manuum capitisque Phylacteria, & ſuper oſtium domus Meſuſam, & ut de illis loquatur aſſiduè, cum mane tum veſperi, ut ſemper recordaretur Creatoris ſui, ſicut dicitur: poſui Dominum ante me jugiter. qua de cauſa etiam ſcriptum, ut recordemini & faciatis omnia præcepta Domini, ſitisque ſancti.*

וראיתם אותו] *& videatis illud;* ſcil. filum hyacinthinum. Sic Onkelos Interpres Chaldæus; ותחזון יתיה & videatis illud, ſcilicet חוטא דתכלתא *Chuta dethichletha, filum hyacinthi.*

וזכרתם] *& recordemini;* ſummo ſtudio retractetis. Ne recedant ab oculis tuis, ſervetis ea in medio cordis veſtri. Prov. IV, 21. Ita שָׁמוֹר poſitum loco זָכוֹר meminiſſe, Deut. V. 12. Exod. XX. Oppoſitum שָׁכַח oblivisci, dememiniſſe. Pſalm. IX. 13. Ea igitur mens, idque conſilium DEI fuit, ut Iſraelita conſpectis peniculamentis Dei præcepta retractaret, retractata faceret, factisque ſanctitatem ſuam ei approbaret. Noſtroque judicio in ſumma inanitate verſantur Ebræi, qui in ipſo memoriali rerum cœleſtium & ſpiritualium imagines quærunt. Ante omnes eſt ſæpius citatus R. *Abarbenel,* qui in Commentar. in תורה fol. 299. col 2. ita philoſophatur:

האמנם ראוי לבאר איך הטלית והציצית יהיו זכרון המצוות מדריכות אלהקדושה׃ והרלב״ג כתב שהיו ארבע כנפים רומזים אל ארבע יסודות והקשרים לגלגלים׃ והוא בעיני בלתי נכון ומה שנראה לי הוא שבמצוות הציצית יובחנו ארבע׳ דברים׃ הא׳ הוא הטלית שהוא אחד כולל ומקיף לכל׃ והב׳ הם הכנפים הד׳ היוצאים

היוצאים מהטלית הכולל ההוא· והג׳ הוא הלקיעה והם הקשרים אשר בעליון הפתילים· והד׳ הם הציציות ר״ל הפתילים והחוטים היוצאים משם עם פתיל התכלת· והנה המעיל או הטלית ירמוז אל הבורא כי הוא מעיל צדקה אחד כולל ומקיף לכל הדברים· והכנפים רומזים לשכלים הנבדלים הסובבים את כסא כבודו· ולפי שהם בארבע מחנות הם נעלמים ונסתרים כמהותם לכן תארם בכנפים שהוא לשון הסתר· והיו ארבע כנפים והקליעה והקשרים הוא רמז אל ההנעה שיניעו הנבדלים לגרמים השממיים ולכך היו חמשת הקשרים· הא׳ הוא רמז להנעת הגלגל העליון המקיף הכל שמניעו הוא הנורא יתברך בעצמו· וארבעת הנשארים הם ההנעות הבאות מארבע כנפים מהגרמים השמימיים· ואמנם הציציות והחוטים הם רמז לגרמים השמימיים ההם ולכן היו החוטים ח׳ ועם הפתיל תכלת תשעה כמספר הגלגלים וכל זה לרמוז כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם· וכאשר האדם יהיה לנגד עיניו מציאות האל והשפעתו על מלאכיו והנעתם לשמים המחייבים עניני בני אדם בארץ· יהרד לבבו ויפחד מאדון העולמי׳ ויזכור מצוותיו לעשותם ולא יתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניהם: *Eſt omnino operæ pretium exponere, quomodo Tálles & Zizis ſint memoriale præceptorum, quæ ad ſanctimoniam viam ſternunt. R. Levi Gerſonides, tradit quatuor alas notare quatuor elementa, & ligamenta ſphæras, quod meo judicio non eſt firmum. Ita autem ſtatuo, in præcepto de* ציצית *Zizis quatuor contineri. Primum eſt Talles, quod unum comprebendit & conjungit omnia. Secundum ſunt Alæ quatuor, quæ ex Talles, iſta quod comprebendit, egrediuntur: Tertium eſt ligatura ſive nodi, qui ſunt in ſuperiori filamentorum parte: Quartum peniculamenta, ſive fila ex illis egredientia cum filo byacinthino. Porro Talles ſive pallium innuit Creatorem, pallium Juſtitiæ, quod unum comprebendit ambitque omnia. Alæ autem ſignificant intelligentias ſeparatas, quæ thronum gloriæ divinæ circumdant; & quoniam in quatuor ſunt caſtris, quoad qualitates ſuas abſconditæ & occultæ ſunt. Idcirco alis præfigurantur, quod occultationis ſymbolum eſt. Quod autem memorantur quatuor alæ & ligatura & nodi, id indicat motum, quia movent ſeparati à cauſſis cœleſtibus: ideoq́ ſunt quinque nodi. Unus devotat motum ſphæræ ſupremæ omnia ambientis,*

quam

quam Deus benedictus ipſe per ſe movet: quatuor autem reliqui ſunt motus, qui à quatuor oris, ex cauſſis cœleſtibus oriuntur. Nec dubium, quin peniculamenta & fila cauſſas cœleſtes ſignificent, idcirco ſunt octo fila & cum hyacinthino novem, juxta ſphærarum numerum: quæ omnia indicant, quod altus ſuperior alto obſervat, imo quod altiſſimus ſit ſuperior ipſis. Eccleſ. V. 7. *& quum homines ſuo judicio ſubſtantiam Dei habeant, Deus autem Angelis ſuis influit, Angeli cœlum movent, cœli humana in terris moderentur, conſternatur animus eorum, pavetque à Domino mundi & recordatur præceptorum ejus, neque ſpeculantur amplius mentem aut oculos ſuos ſequentes.*

את כל מצות יהוה] *omnium præceptorum Domini:* moralium nempe, ceremonialium & forenſium.

ועשיתם אותם] *& faciatis ea.* Senſus eſt: In hunc uſum parabitis vobis veſtium peniculamenta, ut his conſpectis memoriam mandatorum à Deo excitent, iisque omnibus & ſingulis obtemperetis. Rabbini hoc ſenſu accipiunt. Faciatis ad veſtium oras peniculamentum. Sic enim fiet, ut eo conſpecto non ſolum ad memoriam omnia Dei præcepta referatis, ſed ea etiam vita & moribus perfectiſſimè exprimatis. Itaque non verentur ceremoniæ hujus obſervationem præceptis omnibus æquiparare, & ab iſta totius legis implementum ſuſpendere. Diſertè R. *Majmonides*, (quem aliâs ob inſignem eruditionem Judæi vocant נשר הגדול aquilam magnam, quique hoc elogio ab ipſis celebratur ממושה עד משה לא קם כמשה à Moſe (Legislatore) usque ad Moſen (Maimonidem) non ſurrexit, qui ſit ſicut Moſes iſte) לעולם יהא אדם זהיר במצוות ציצת שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כלן שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יהוה i. e. *Semper in mente hominis verſetur præceptum de filamentis oralibus. Scriptura enim manifeſte ſuſpendit ab eo omnia & ſingula præcepta, inquiens, ut videatis illa & recordemini omnium mandatorum Domini. Idem* de ציצת & תפילין Miſn. c. שבת 2. ita: כל מי שיש לו תפילין בראשו או בזרועו וציצת בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטא: i. e. *Cujuscunque capiti aut brachio precatoria ſive frontalia, & cujus veſtimento filamenta oralia, & cujus oſtio ſchedula liminaris eſt alligata, is probè munitus eſt adverſus peccatum, hæc enim memorialia ſunt inſignia, & Angeli eripiunt eum à peccato.* R. *Bechai* in תורה Sectione שלך לך iisdem pene verbis R. Maimonidi ſuccinit:

cinit:

cinit: כל מי שיש לו תפילין בראשו ומזוזה בפתחו וציצת בבגדו מובטח לו שלא יחטא h. e. *Quicunque habet Thpillin in capite ſuo, & Meſuſam in janua ſua, & Zizis in veſtimento ſuo, is certus eſt, quod non ſit peccatum*; juxta illud Eccleſ. IV. 12. Filum triplicatum non facile rumpitur. R. Abarbenel l. c. ita: וכן אמרו גדולה מצות ציצת ששקולה כנגד כל המצוות שנאמר וזכרתם את כל מצוות יי׳ שבגמטריא כל מצוות יי׳ עולה לתר״יב מצוות ומצו הציצית אחת הרי תרי״ג ועוד תמצא כי ציצית עולה תר״וח חוטי׳ וה׳ קשרים הרי תרי״ג ואף על פי שהוא ציצת כתוב חסר יו״ד מפרש בתנחומא ג׳ פעמים כתוב בפרשה לציצת חלק למ״ד לשלשתן והיא משלמת המנין׳ גם אמרו שיש ס״ד תיבות מן דבר אל בני ישראל וגו׳ ועשו להם ציצת עד אני יי׳ אלוהיכם׳ h. e. *Pariter dicunt* (Doctores noſtri) *Magnum eſt præceptum de* ציצית *Zizis, quoniam præceptis omnibus eſt æquilibre, prout dicitur*, & recordemini omnium præceptorum DEI; *ſiquidem per Gematriam* כל מצוות יהוה *rependit numerum DCXII. præcepta, cui præceptum de filamentis, ſi adjicimus, conficientur ecce, DCXIII. Amplius reperias, quod* ציצית *conficiat DC. nimirum VIII. fila & V. nodi conficiunt XIII. Quamvis enim* ציצת *cum Jodh defecto ſcribatur, explicat* תנחומא *tribus vicibus ſcriptum eſſe in Sectione* לציצת *diviſo* ל *in ſingula iſthæc tria, atque ſic completur numerus. Præterea dicunt, eſſe LXIV. vocabula à verbis* דבר אל בני ישראל ועשו להם ציצת usque ad verba, *ego Dominus Deus veſter*. Confer. de his etiam Zenorenna p. m. 77. col. 2.

ולא תתורו] *& non inveſtigetis*, ſive indagetis, vel, ſcrutemini. Propter affinia ſignificata junguntur ei verba בקש & דרש ut Eccleſ. II. 4. *Ad quærendum & explorandum in ſapientia de omni, quod ſit ſub cœlo*, Eccleſ. VII. 25. ad cognoſcendum & explorandum & quærendum ſapientiam & rationem. Affine eſt etiam Deuter. XIV. 15. verbum חקר & intendes rei, וחקרת & veſtigabis, & ſcrutaberis, & rogabis. Chaldæus Interpres: ולא תטעון neque fornicemini, quaſi dicat, ne ſcrutemini, ne veſtigetis viam ad ſpiritualem fornicationem.

אחרי לבבכם] *poſt mentem veſtram*; i. e. poſt mentis primigenia labe corruptæ decreta & judicium: לבב *Φρόνημα σαρκός*, quod caro ſapiat, quod cogitet, ſive rationis naturalem induſtriam cum in cognoſcendo bono, tum in eligendo. Ei ſtatim adjuncti oculi, qui adparens adpetitui bonum ſignificant.

ואחרי]

ואחרי עיניכם] *& poſt oculos veſtros*; ſeu, poſt id, quod in oculis veſtris bonum rectumque videtur, i. e. quod ſenſuum oculorumque judicium comprobaverit. Juxta vetuſtiores Rabbinos, *verba* אחרי לבבכם *innuunt Epicureiſmum*, & ואחרי עיניכם *ſcortationem.* Ita enim R. *Abarbenel*; ואז״ל אחרי לבבכם זו אפיקורוסות ואחרי עיניכם זו זנות *dicunt autem Rabbini noſtri p. m. poſt cor veſtrum idem eſſe quod poſt Epicureiſmum, & poſt oculos veſtros, idem quod poſt ſcortationem. Mens dicti eſt, non debere Iſraelitas credere falſis verbis, neque obſequi pravis libidinibus.*

אשר אתם זונים אחריהם] *quæ ſequentes ſcortamini.* Onkelos: טען ſcortamini, מעל אלוהיכם averſi à DEO veſtro. Hoſeæ IX. 1. Scortari poſt mentem atque oculos, i. e. ſpretis legibus divinis cupidè licenterque rationis aut ſenſuum ſequi judicium. vid. Deut. XII. 8. 32.

Vſ. 40. למען תזכרו] *ut recordemini.* Alibi recordari eſt habere quaſi ſignum ad manum, & monumentum inter oculos, ut ſit doctrina in ore: quo quidem modo Paſchatis feſtum in memoriam reduci jubet Deus. Exod. XIII. 9.

ועשיתם את מצוותי] *ut faciatis*, i. e. ut facere ſtudeatis. nam & ea *futuri* vis eſt. Porrò: Facere eſt implere. Jure enim Deus à populo ſuo poſtulat, quod debent. R. *Abarbenel* exiſtimat, Deum ideo præcepiſſe aſſiduam fimbriarum oralium contemplationem, ut ea memoria legum frequentius repetita habitum virtutis acquirerent: אבל ענינו מה שכתב הפלוסוף שרבוי המעשי׳ בפת הלמוד יעשה קנין חזק בנפש באופן שאחריו יצאו המעשים בנקלה ומבלי קושי׳ וכן אמר הכתוב כאן שיעשו ציצית ויראו אותו ויזכרו את כל מצוות יי׳ וכ״ז למען אשר אחרי הקנין הנכבד ההוא מבלי ראיית הציצית אתם מעצמכם תזכרו את כל מצות יי׳ ועשיתם אותם והייתם קדושים לאלהיכם כי לבעבור שתבואו לקנין הזה בלבבכם צויתי אתכם במצורת הציצית: *Innuitur*, inquit, *quod nonnemo Philoſophorum ſcripſit, crebros diſcentium actus efficere habitum in animo radicatum, ita ut actiones cum nulla difficultate ſequantur. Ita hoc loco Scriptura ait; ut faciant peniculamentum, videantque illud, & recordentur omnium mandatorum Dei, & hoc omne, ut acquiſito præſtanti hoc habitu absque Zizitharum uſu ipſi per vos recordati omnium mandatorum Domini faciatis ea, ſanctique ſitis coram DEO veſtro, ideo enim, ut acquiratis*

hanc

hanc facultatem in corde veſtro, præcepi vobis præceptum Zizis.

והייתם קדושים לאלהיכם] *ſitisque ſancti coram Deo veſtro.* Vox לאלהיכם idem quod לפני vel לעיני אלהיכם in conſpectu DEI veſtri. Similiter Paulus: *ut ſitis ſancti & immaculati in conſpectu ejus* Eph.I. ל etiam eſt genitivi nota. itaq; extuleris: ut ſitis ſancti DEI veſtri, ἅγιοι Θεȣ̃· Coloſſ. III. 12. Diſtinguunt docti ἅγιον inter & ἁγιασμένον, illud enim eum notat hominem, in quo actus permanens vel habitus Sanctitatis eſt, hoc verò eum qui ſanctus eſt, vel actione Dei vel ſua. Utraque notio huc ſpectat. Conf. Levit. XIX. 2. Ne dicam & Sanctos appellari à legibus, à doctrina divina, à Sacramentis, à toto denique cultu, quo Deum venerantur.

אני יהוה אלהיכם] *Ego Dominus Deus veſter ſum.* Dominus v. 41.
dicitur DEUS Iſraelitarum, i. e. Beatitudo, quam animo concipere nemo queat. Non poteſt enim alicujus DEUS eſſe, cui non propter ipſum bene ſit & æternum vivat. Levit XX. 38.

אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים] *qui eduxi vos è terra Ægypti.* Is autem qui eduxit, perſonâ Trinus fuit. Memoratur enim Angelus, in quo fuerit Patris æterni nomen, Patris facies, i. e. Imago & character eſſentiæ paternæ: memoratur etiam Spiritus, quem exacerbarunt. verbo: Is, qui eſt Jehova Elohim Echad, i. e. hypoſtaſes divinæ, quæ ſunt unus Deus.

להיות לכם לאלוהים] *ut ſim vobis Deus*; ut me ſummum Numen colatis, & viciſſim ego vos divinis cumulem beneficiis. vos mihi populum elegi, regale Sacerdotium. Exod. XIX. 6. 1. Petr. II. 9.

אני יהוה אלהיכם] *Sum*, inquam, *Dominus Deus veſter.* Is qui unus æternus eſt, & ex fœdere DEUS veſter, uti viciſſim vos eſtis populus meus. Æquum eſt, ut legibus æterni Numinis omni ſtudio pareatis, nihil non præclarum ab eo expectantes, qui Deum ſe vobis bona fide pollicetur.

SECTIO III. PERIPHRASTICA.

Verſ. 37.

PER idem tempus; Ille vivens & ſtabilis in ſecula Deus, vel, Is qui eſt, qui fuit & venturus eſt, Deus, in tentorio conventus allocutus eſt miniſtrum & internuncium ſuum Moſen his verbis:

v. 38. Alloquere poſteros Iſraelis, atque meo nomine edic ipſis, ut vel ipſi faciant, vel parari ſibi ſinant, in quatuor extremitatibus vel alis veſtimenti, quod ſuper reliquas veſtes induere ſolent, fimbrias vel peniculamenta, quæ & ipſi & eorum poſteri deinceps geſtent,

 v. 39.

v. 39. Erit autem fimbriata hæc veſtis in hoc vobis uſui, ut ea videnda omnium Dei præceptorum, moralium, ceremonialiumq; & forenſium recordemini, & recogitata ex animo faciatis, neque curioſiùs ſpeculantes ſequamini judicium mentis, quæ malis cogitationibus ſcatet, aut oculos veſtros, quorum concupiſcentia à vero Bono alienati idola colatis.

v. 40. Ut, inquam, recordemini, animoque ſolicitè reponatis omnia præcepta & ſtatuta mea, & ſitis cùm inhærente & habituali ſanctitate, tùm ſanctitate propter Chriſtum Dominum imputata ſancti coram Deo veſtro.

v. 41. Sum Deus ille vivens & ſtabilis in ſecula, (*Dan. VI. 27.*) Deus veſter, & vos populus meus, qui haud ita pridem vos ex duriſſima ſervitute in libertatem vindicatos ex terra, quæ Chami filio Mizrajimo in hæreditatem antiquitus ceſſit, i. e. ex Ægypto, eduxi, ut eſſetis populus, qui me condigna coleret veneratione, & ego viciſſim, qui vos tueretur & æternum bearet. Ego, inquam, Deus vivens & ſtabilis in ſecula, Deus veſter.

SECTIO IV. PROBLEMATICA.

Quæſtio I.

Quo tempore Deus Legem de veſte fimbriata tulerit?

Exiſtimat R. Don Iſaac Abarbenel, *ex primis præceptis fuiſſe, quæ Deus revelaverit Moſi, utpote fundamentum eorum, quæ deinceps promulgata, nec diſſimile ei quod eſt de frontalibus & ſanctificandis primogenitis, quippe quæ ante vulgata fuerint, quam Ægypto populus exiret, atque adeo pallii præceptum vel in Ægypto, vel ſaltem in Mara datum fuiſſe. Generaliter enim,* ait, *dictum,* ibi poſuit ei ſtatutum & judicium. Exod. XV. 25. *Sed Moſes illud celaverat hactenus Iſraelitas, donec ei lignantis hiſtoria illud ſuggereret:* Dixitque, alloquere filios Iſraelis, & dicas ipſis, *ut ſignificet illis præceptum iſtud, prout meminerit: Dixitque eis id ſcil. quod acceperat, ut promulgatum ei fuit in Sinai.* Verba Abarbenelis in Comment. in תורה fol. m. 298. col. 4. ita habent: וכתבו המפרשים שמצוות הציצת היתה מהמצוות הראשונות כי היא עקרית באות וכטוטפת ויקדוש בכורים שנאמרו קודם שיצאו ממצרים ושכן תיתה מצוות הציצית כאמרת במצרים או במרה· והוא

והוא מכלל שם שם לו חק ומשפט· אבל משה לא אמרה לישראל עד המקום הזה מפני שענין המקושש הביאה אליוי ואמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם שיגיד להם המצוות ההיא כמו שיזכור ויאמ׳ להם הפי׳ המקובל כאשר ניתן בסיני Equidem ſeorſim à Rabbino ſentiam, & hoc de fimbriis præceptum Iſraelitas tum primum audiviſſe aſſeram, cum ſupplicium de homine ſumeretur, qui lignando Sabbatum violavit. Id eum feciſſe per imprudentiam hoc unum arguat, quod tota Eccleſia dubitans quid homine eſſet faciendum, Deum conſuleret, minime id factura, ſi is quidem ſciens prudensque in legem peccaſſet, cujus transgreſſionem jam antea in Sinai monte capitalem Deus ſanxerat. Exod. XXXI. 14. 15. 18. Et verò oblivione in hanc maximè legem peccari, ipſa Lex perſpicuè docet, cujus primum verbum eſt, *Memento*, cæteris non præfixum. Nimirum perſonæ vel res, in quæ peccare cæteris præceptis vetamur, nobis ſunt præſentiores, quam tempus feriandi Sabbati, quod extra oculos poſitum è memoria hominis facile elabi poteſt. Cum igitur, qui Sabbato lignaverat, factum iſtud, licet in naturæ impegiſſet legem, oblivionis prætextu diluere poſſet: ut ei Legi venerationem apud omnes crearet Deus Legislator, ultimum ei ſupplicium irrogavit, juſſitque, ut ab univerſa multitudine extra caſtra lapidibus obrueretur. Et ne ſimili poſthac imprudentia perniciem ſibi arceſſerent Iſraelitæ, fimbriatam veſtem eos geſtare juſſit, contra oblivionem & ſtuporem remedium. Vid. Oſiand. Comment. in h. l. p. 157. & Zennorenn. Sect. שלח לך fol. 77. col. 2.

Quæſtio II.

An Moſes, non autem Deus legum ceremonialium Autor ſit?

Alphonſus *Salmero*, Doctor Pontificius Diſp. 61. 62. in Acta Apoſtol. docet, legem Moſaicam, qua parte continet præcepta ceremonialia & forenſia, non habere autorem Deum, ſed Moſen, qui ejus non ſolum Promulgator quoad hanc partem, ſed & proprie Autor fuerit. Verum enimvero multæ rationes hanc Salmeronis ſententiam evertunt. Primam textus noſter eique conſimiles alii ſuggerunt, ubi & Legibus ceremonialibus ſolenne illud præmittitur: וידבר יהוה אל משה לאמור *Alloquere Iſraelitas in hæc verba*, ita Levit. XI. 1. item, *Allocutus eſt Dominus Moſen & Aharonem*

nem edicendo eis: alloquimini filios Iſraelitas his verbis, hæc ſunt animalia, quæ vos comedetis. Simile Levit. XII. 1. 2. XIII. 1. 2. XIV. 1. 2. &c. Ex quo colligitur, & ſenſa legum ceremonialium, & ipſa adeo verba, quibus conciperentur, Deum tradidiſſe Moſi. Nec admittendam Salmeronis diſtinctionem in præcepta Decalogi & in præcepta ceremonialia, quod illa fuerint immediatè à DEO tradita, autoritate, ut ipſe loquitur, ſuppoſiti & virtutis, iſta verò immediatione tantum virtutis, inſpirando ſcilicet Moſi, quæ vellet immediatè ab ipſo conſtitui, autoritate ſibi à DEO data. Hæc enim diſtinctio nullum habet fundamentum in Scriptura, quæ locis laudatis ſignificat omnia illa præcepta ſimili modo fuiſſe ab ipſo DEO lata, Moſique tradita, ut ea promulgaret. Secundo, quoniam ceremonialia præcepta id, quod in moralibus commune eſt, determinant, id facere non eſt humanæ rationis, quam conſtat in particularibus agendis ſæpius obſcurari. Igitur non ſaltem apud Gentiles, quorum ratio & mens in tantum ſæpius aberraverat, ut quæ eſſent ſecundum ſe mala, ea licita judicaret, ſed & apud DEI populum indigebant præcepta Legis naturæ communia determinatione. Ex qua ceremoniæ exortæ ſunt, quæ à moralibus præceptis ad Legem naturæ pertinentibus diſtinguuntur. Sic, colere Deum, quatenus eſt actus virtutis, pertinet ad morale, ſed determinatio hujus præcepti, ut ſcil. colatur talibus hoſtiis & donis, pertinet ad ceremonialia. Nec eſt, quod objicias, legem purgationis & primitiarum Moſis legem appellari Luc. II. Malach. IV. aliisque locis, eadem quippe Lex, quæ Moſis appellatur, certum eſt, vocari etiam Legem Domini, aut apertè ſignificari traditam à Domino fuiſſe, nam Luc. II. ſcribitur, *poſtquam impleti ſunt dies purgationis ejus ſecundum legem Moſis, tulerunt illum in Jeruſalem, ut ſiſterent eum Domino*; ad ſignificandum ſcil. eandem eſſe legem Domini, ut Autoris, & Moſis, ut Promulgatoris, qui eadem de cauſa Legislator dictus à Johanne cap. I. *Lex per Moſen data eſt*, & Malach. IV. Deus ſic loquitur: *Mementote legis Moſis ſervi mei, quam mandavi ei in Horeb, ad omnem Iſraelem præcepta & judicia.*

Quæſtio III.

An non ſupervacaneum ſit divinas leges inculcare, quas implere nullus mortalium poteſt?

Nihil impoſſibile, inquiunt Sociniani, *præcipit Deus, aut eſt iniquus.* Imo, qui legis divinæ implementum urgent, terrore ac metu perculſis ſpem ſalutis

ſalutis præcidunt. Rom. II. 15. Sed nihil agunt veritatis hoſtes, habent enim multum utilitatis ſanctiſſima hæc monita. Nam & viam oſtendunt, qua eundum eſt ad cœleſtia, & homines damnationis ſuæ convictos humiliant, & eos, qui nulla juſti rectique cura niſi coacti tanguntur, dum audiunt, diras legum ſanctiones, coercent pœnarum formidine. Denique excitant nos ad obſequium, in eo roborant, & à delinquendi lubrico renatos detrahunt. Id autem cum dicitur, nec ignominia afficitur Deus, nec ad deſperationem rediguntur homines. Sanè, ſi leges divinæ exigerent, quod præſtare nullo tempore virium humanarum fuiſſet, iniquus diceretur Deus. Nunc verò cum noſtra culpa facultas hæc ſolvendi nomen perierit, utitur jure ſuo creditor Deus, repetens debitum ab illis, qui ſua culpa amplius ſolvendo non ſunt. Nec metuendum, ne ſpe ſua excidant Evangelicis promiſſionibus ſuffulti, ad quas confirmandas & conſtituendas arrhæ locum ſpiritus tenet, de quo Apoſtolus: *Poſtquam credidiſtis, obſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt Arrhabo hæreditatis noſtræ.* Eph. I. 13.

Quæſtio IV.

An Scriptoribus ſacris immediatè & verba & ſenſum inſpiraverit Deus?

Non aliis verbis, quàm quæ Spiritus Sanctus in os & linguam ingeſſit, referre divinam revelationem Prophetas, hinc eſt diſcere, quod iisdem verbis uti jubetur ad populum Moſes, quibus eum Deus affatus fuit. Id enim vult ſolenne illud: Alloquere Iſraelitas dicendo. Eodem tendit quod Paulus 1. Corinth. II. 12. 13. Apoſtolos, ait, res divinitus revelatas verbis ex immediata revelatione ſuggeſtis protuliſſe, ſpiritualia verba ſpiritualibus rebus συγκρίνοντες ſeu adaptantes. Nec alienum eſt, quod Noſtri contra Socinianorum blaſphemias urgent, *nullum eſſe Jota legis, nullum apicem, qui non tanquam divinus approbetur.* Matth. V. 18. 19. *& quod omnis Scriptura inſpirante Deo ſit conſignata.* 2. Timoth. III. 16. Quibus argumentis convicti aſſerere non dubitamus, quod Deus ipſos etiam ſonos & verba formalia linguis hominum, quorum miniſterio in exarandis Scripturis utebatur, impoſuerit. *Ita Salvator noſter* (refero B. Hülſemanni, Theologi profundiſſimi, verba) *magnus ille Propheta eam conditionem, quæ prædicta erat, de magno Propheta ſucceſſuro in locum*

 Moſis,

Moſis, quod Deus verba vellet ponere in os ejus, quæ verba Prophetæ Deus per pronomen poſſeſſivum quoque poſtea vocavit ſua Deut. XVIII. 18. ſic explicat Johannis IV. 26. VII. 17. 18. XII. 49. 50. quod non ſolum nihil re diverſum, ſed etiam nihil vocibus & verbis diverſum proferatur, quin una numero actione iisdem proferat id pater cœleſtis. Vid. Prælection. Cap. I. p. 1110. Qui hanc de verborum θεοπνευςία ſententiam ſollicitant, ſolœciſmos opponunt ſacris Scriptoribus paſſim uſitatos. Huc referunt inſtitutionis Cœnæ Dominicæ verba: ἐν τῷ αἵματι τὸ ἐκχυνόμενον. Luc. XXII. 20. & quæ Apocal. XXI. 12. 13. ἔχουσαν πυλῶνας δώδεκα, ἀπ' ἀνατολῆς πυλῶνες τρεῖς, pro eo quod ſcribi debuerat πυλῶνας. Denique illud initio Apocalypſeos dictum, in quo Johannes pacem precatur Eccleſiis ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος. Sed qui Scripturæ ſolœciſmos imputant, ii ſacrarum literarum ignariſſimos ſeſe produnt. Conſtat quippe, cum in Poetis tum in divinis libris, *articulum præpoſitivum quandoque poni pro ſubjunctivo,* ut Rom. XIII. 7. τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος, τέλος· Itaque *Lucæ verba* expoſueris, ἐν τῷ αἵματι, ὃ ἐκχυνόμενον· In *ſecundo loco* ſubaudiendum, ut aliâs frequentiſſimè ſolet, verbum ſubſtantivum, ἀπ' ἀνατολῆς πυλῶνες ἦσαν τρεῖς. *In tertio,* ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος tanquam proprium ex Tetragrammato expreſſit Johannes, vel, quod potius eſt, relativum articulum ante ſubjunctivum omiſit, quod pariter ab eo factum Apocal. I. 5. in verbis: ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ μάρτυς· pro eo quod ſcriberet, ὡς ὁ μάρτυς.

Quæſtio V.

An præceptum de fimbriandis veſtibus ſit ceremoniale?

Si, quod nonnullis viſum, ceremonialia præcepta ea duntaxat dicenda ſunt, quæ ordinantur ad figurandum Chriſtum, Lex de fimbriis non veniet in ceremonialium præceptorum cenſum, & plurimæ leges in medio relinquentur, quas neque ad moralium, neque ad forenſium claſſem retuleris. Hujusmodi ſunt leges de purificatione puerperæ, Lev. XII. 1. 2. de Evnucho & ſpurio Deut. XXIII. 1. 2. de munditie caſtrorum, ibid. de ſimplicitate & fuga duplicitatis Levit. XIX. 19. de cibis immundis Deut. XIV. 4. Levit. XI. per totum caput. Igitur & illa erunt ceremonialia præcepta, quæ ſacerdotium Chriſti non figurant, ſed rationem habent ad ea, quæ ſunt merè moralia,

lia, adeoque accuratiùs *Lex ceremonialis* deſcribitur, *obſervatio rerum externarum ſeu ſenſibilium à Deo mandatarum, & cultui morali inſervientium.* Quoniam enim homo rebus ſenſibilibus præcipuè movetur, humanæ infirmitati accommodare ſe placuit Deo, fidemque ejus rerum etiam in ſenſus incurrentium ſpecie juvare. Neque ob hunc finem moralia hæc præcepta dici poſſunt, denominatio enim eſt non à fine, ſed à forma, i. e. à vi directiva & coactiva circa facienda & fugienda ea, quæ ſunt Legis Naturæ. Interim certum eſt, *dari mixta etiam præcepta,* v. gr. *ex ceremonialibus & moralibus,* quale eſt in Decalogo præceptum *Sabbati,* item, *decimarum primitiarumque* Levit. XXVII. 30. 32. *ex moralibus & judicialibus ſimul,* ut præceptum *de maleficorum & Diis ſacrificantium ſupplicio.* Exod. XXII. 18. 20. *ex ceremonialibus & judicialibus ſimul*, ut præceptum, *qui non fecerit Paſcha juſto tempore, exſcindetur è gente ſua,* Numerot. IX. 13. & illud *de marito Zelotypo,* itemque *de terra promiſſionis in perpetuum non vendenda* Levit. XXV. 23. *ex moralibus* denique *ceremonialibus & forenſibus ſimul,* ut Lex *de filia Sacerdotis ſcortante, filia* item *Sacerdotis deprehenſa in ſtupro, & ob violatum nomen patris ſui, flammis exurenda.* Levit. XXI. 9.

Quæſtio VI.

Quo fine Deus juſſerit geſtare veſtes fimbriatas?

Stolidi Judæi credunt, fimbrias hyacinthinas, quas Iſraelitis geſtare Deus juſſit, *præmium* fuiſſe illius, quod dixerat Sodomorum Regulo Abrahamus Gen. XIV. 23. Quia, inquiunt, Pater noſter dixit, *ſi à filo ad corrigiam calceamenti accepero, ſi,* inquam, *accepero de re ulla quæ ſit tua:* Ideo in præmium conceſſa ſunt filiis ejus duo præcepta, filamina nempe hyacinthina & lora Phylacteriorum. Indiguit ſcil. hoc peniculamentorum loramentorumque præmio, cui Deus ipſe ſcutum fuit atque merces ampliſſima Gen. XV. 1. *Alii putant, ad avertendos malos genios vim habuiſſe ut Phylacteria. Mirum eſt,* verba ſunt celeberr. *Fagii* in h. l. *quantum Judæi tribuant huic veſti, quaſi ſingularem vim quandam habeat contra* יצר הרע i. e. *malum genium, ſeu pravam illam concupiſcentiam, unde eſt, quod, qui inter illos cæteris religioſiores haberi volunt, perpetuo eam ſub aliis veſtibus*

 ſtibus

ſtibus geſtant. Et tales religioſulos vulgo vocant Zizisbeiſſer. Conf. Bertram. in Matth. XXIII. 5. p. 633. Lightfoot. in Chronolog. tempor. f. 46. Berachot. f. 2. c. 4. Quaſi verò mali dæmones ſpiritalis nequitiæ architecti carnalibus fugarentur armis, & non potius, ut malum vincamus, opus ſit fidei clypeo. Epheſ. VI. *Alii, quibus cum facit* R. Don Iſaac Abarbenel, *veſtem hanc pro fundamento habent omnium præceptorum, magnamque ſibi mercedem pollicentur à Deo, coram quo ex operibus legis nulla caro juſtificatur.* vid. ſupra Sect. 4. quæſt. 1. *Sunt* denique, *qui has fimbrias pro memoriali datas eorum majoribus, ſanctitatem & juſtitiam parare geſtantibus opinantur.* Ita enim *Bahal batturim:* Zizis per Gematriam eſt צדקות juſtitiæ, & per eandem Cabbalæ ſpeciem נשרים aquilæ. Inſinuatur, eum, qui diligenter obſervat præceptum Zizis, ſceleris immunem viſurum eſſe faciem majeſtatis divinæ. Scriptum quippe, ego in juſtitia videbo vultum tuum. Sed quare immunis à ſcelere? Ideo quia dictum in S. Scripturis eſt: Portabo vos alis aquilinis: *& paucis interjectis:* Ideo præcepit facere quatuor peniculamenta in quatuor oris veſtimenti ejus, ut, quotiescunq; iſtud conſpexerit, recordetur legem. In ſingulis autem ſunt quinq; nodi, ut recordetur Pentateuchi, & in ſingulis ſunt octo fila, ut prohibeatur à delictis, quæ octo membris patrantur, quæ aſſuefaciunt hominem ad peccandum; ut, aures, oculi, os, naſus, manus, pedes, pudenda & cor. Quod ſi integrum ſe à transgreſſione præſervarit, impunis & inſons eſt, in tantum ut octo cœlis ſublimior cenſeri queat. Scriptum enim eſt: Eritque anima Domini mei ligata in faſciculo vitæ. Quod ſi autem eas violaverit, reus fiet octo judiciorum, percuſſionis ſepulchri, ſeptemque habitaculorum infernalium. Hæc repetit etiam R. Bechai in תורה Sect. שלך לך ex Medraſchim & Cabbaliſtis. Verus & genuinus præcepti finis ab ipſo Deo inſinuatus eſt, jugis præceptorum ſuorum memoria, & nunquam intermittendum ſanctitatis ſtudium, *ut recordemini & faciatis omnia mandata mea, & ſitis ſancti coram Deo veſtro.* ℣ſ. 39. 40. Cap. XV. Numer. Sane omnes ceremoniæ inſervire debebant cultui ſpirituali, & exoſi cœperunt eſſe Deo Iſraelitæ, cumprimum à ceremoniali cultu moralem ſejungerent. Itaque is, qui absque interna animi devotione è præſcripto legis externo ſacrificaverat Deo bovem aut pecudem, perinde dictus eſt feciſſe, ac ſi canem mactaſſet vel decollaſſet. Eſai. LXVI. 3. eodem reſpectu totum externum hypocriticum cultum in ſacrificiis & ſacrorum dierum obſervatione conſiſtentem execratur Deus. Eſai. I. 10. ſeqq.

Quæ-

Quæſtio VII.

Num actionum fideique regula ſit conformitas cum judicio rationis?

Infinitorum errorum eſſe compertam rationem, non exempla ſaltem *Gentilium* docent, qui *vani facti ſunt in ratiocinationibus ſuis, & obtenebratum eſt cor eorum intelligentia carens*. Rom. I. 21. ſed Judaicæ etiam gentis cœcitas, quæ, quoties à divinæ legis præſcripto deceſſit, ad idolorum cultum delapſa eſt. Graves ergo cauſas habuit Deus, quamobrem Iſraelitas moneret, ne oblitis mandatis ſuis attenta obſervatione ſequerentur rationem aut oculos ſuos. In quibus periculum docet, eorum qui in rebus fidem aut cultum divinum concernentibus rationis & conſuetudinis vulgatæ normam ſequuntur. Non poteſt non à diſtorta regula perverſa actio venire. Quomodo cœcus cœcum duxerit? & quæ facultate divina cognoſcendi aut dijudicandi deſtituitur, imò quæ contrario habitu corrupta eſt *ratio*, quomodo judicium de myſteriis ferat? 1. Cor. II. 13. Quæ ne quidem naturalium rerum norma, quo jure rerum ſublimiorum, quæ ſunt Spiritus Dei, regula dicetur? Igitur, quod Scriptura toties inculcat, non eſt cur intellectum aut oculos noſtros in iis, quæ ad cultum æterni Numinis attinent, ſequamur. Humana ratio captivanda ſub fidei obſequium eſt. 2. Cor. X, 4. 5.

Quæſtio VIII.

An intentio ſatis ſit ad boni operis complementum?

Quamvis intentio bona neceſſaria ſit ad opus bonum, illa tamen absque mandato & promiſſo divino non ſufficit ad operis bonitatem. Unde enim conſtabit, intentionem & ſtudium noſtrum DEO placere, ſi non conſtet, velle id Deum quod agimus. Itaque ad leges ſuas nos revocat, id ſolum ſibi placere teſtatus, quod ipſe approbaſſet, non quod ex mentis noſtræ judicio bonum nobis videretur. Hinc D. *Auguſtinus* L. IV. contr. Julian. c. 4. *quicquid boni ſit ab homine & non propter quod ſapientia vera fieri præcipit, etſi officio videatur bonum, ipſo non recto fine peccatum eſt.* Ea de cauſa ab elogio bonitatis exciderunt opera irregenitorum, & qui ex electitia intentione mandatis hominum hæſerunt, fruſtra colere Deum perhibentur.

tur. Matth. V. Sic Micha idolatra cultui à ſemet dedicato viſus ſibi eſt Deo placere, ſed erravit, Judic. XVII. ult. Sic Iſraelitis, quoties Molocho filios immolarunt, non defuit animus Deum colendi iis ſcil. pignoribus, quæ eſſent ipſis longe cariſſima. Sed ejus pietatis ſcil. Deum vindicem experti ſunt. Bene *Drexelius* libro de recta ratione cap. VI. monet, *inobedientia intentione bona defendi nequit, corium furari & calceos egenis dividere, eleemoſyna patibulo digna eſt, opera hypocritica* Eſa. LXVI. 3. Duas hactenus cauſſas, ex quibus bonitas actuum moralium æſtimanda, ſignificavimus; addamus & tertiam, fidem videlicet, bonorum operum largiſſimum fontem & originem, ſine qua opus quantumvis pretioſum, ſimulacrum virtutis eſt, corpus exanime & charitas cœca. Audiamus Apoſtolum. *Quicquid non eſt ex fide, peccatum eſt*. Rom. XIV. 23. eique ſuccinentem *Auguſtinum*: Quid ergo? debemus nulla opera præponere fidei, i. e. ut ante fidem quisquam dicatur bene operatus? ea enim opera, quæ dicuntur ante fidem, quamvis videantur hominibus laudabilia, inania ſunt. Ita mihi videntur eſſe, ut magnæ vires & curſus celerrimus præter viam. Nemo ergo computet opera ſua bona ante fidem, ubi fides non erat, bonum non erat. Bonum enim opus intentio facit, intentionem fides dirigit. Pſalm. XXXI.

Quæſtio IX.

An liceat bonum operari non ſaltem gratitudinis teſtandæ gratia, ſed & præmii à Deo conſequendi intuitu?

Plus ſimplici vice repetit Dominus, eſſe ſe Iſraelitarum Deum. Nihil poterat dici, quod acrius vel ad Legis ſtudium eos incitaret, vel obligationem gentis Judaicæ pulchrius exprimeret. Quoties enim Deus noſtrum ſeſe fatetur, & beneficia tanto nomine digna, i. e. hujus & venturi ſeculi præmia promittit. Itaque ex eo etiam Chriſtus contra Sadducæos animarum immortalitatem corporisque reſurrectionem evicit, quia Deus Abrahami Deus appellatur. Is autem qui tanto favore nos cumulat, dignus eſt, cujus cultui nos viciſſim totos impendamus, i. e. *ut diligamus eum ex toto animo, toto corde & omnibus denique viribus noſtris*. Deut. VI. 5. Matth. XXII. 37. Illa autem tam ſplendida promiſſa, quæ Legis obſervatoribus data, non ſinunt nos dubitare, licere homini regenito directè bonis operibus dare operam, ut divinitus promiſſa præmia conſequatur. Neque ideo evertitur doctrina, quæ vitam æternam negat operibus, nec ea, quæ intuitu & intentione conſequendi

ipſam

ipſam vitam æternam per bona opera, bene operari vetuit. Quicquid autem præmii ex opere ſuo ſperat regenitus, id diverſum eſt ab eſſentiali gloria & beatitudine, ad quam fruſtraneum foret contendere. Neque merito in his quoque præmiis, quæ per opera quæruntur, locus conceditur, quando noſtris virtutibus condignam mercedem & Scriptura negavit, & ſanctiſſimus quisque deſperavit.

Quæſtio X.

An aliquid conferat ad ſanctificationem ſuam Regenitus?

Juſſit Iſraelitas, quibus Deum ſe promiſerat Dominus, ut *viſis penicu-lamentis recordentur omnium mandatorum ſuorum, faciantq; ea & ſancti ſint coram Deo ſuo.* Subjectum ſanctificationis innuitur *Iſraelita, Deo conciliatus.* Nec enim Deum ſe Iſraelitarum dicere potuiſſet Dominus, niſi in fœdus ſuum receptis peccata condonaſſet. His talibus legalium mandatorum obſequium præcipit eum in finem, ut qui antea juſtitiam Deo acceptam fide adepti eſſent, deinceps obſervatis divinis legibus evaderent ſancti, h. e. ut ab omni impuritate purificatis animis membra corporis ad opera juſtitiæ exercenda uſurparent. Hæc ut accuratius intelligantur, notamus, *duplicem* eſſe *ſanctificationis cauſſam efficientem,* unam *primariam, ſecundariam* verò alteram. *Primaria DEUS eſt*, qui nos creavit in Chriſto Jeſu ad bona opera, quæ præparavit, ut in illis ambularemus. Epheſ. II. 10. *Secundaria* vel *ſubjectiva* cauſa *eſt homo juſtificatus*, qui à Deo renovatus indies per vires divinitus datas, quatenus ex Deo natus eſt Joh. I. 13. & fœderis divini particeps ſeipſum ſanctificat. Ex quo colligitur, ſanctificationis & renovationis opus Deo & homini commune eſſe, atque in hoc à juſtificatione differre, quæ ſolius Dei actio eſt, & quoad actum primum, ſenſumque fidei acceptantis hoc beneficium in inſtanti peragitur. Rom. IV. 3. 6. Matth. IX. 2. & 22. Igitur juſtificare quidem ſeipſos homines negamus, renovare concedimus. In illa enim ſola imputatio locum habet, in hoc juſtificati ſunt ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ *perficientes ſanctitatem in timore Dei.* 2. Cor. VII. 1.

Quæſt. XI.

Quæſtio XI.

Quam ſanctitatem ab Iſraelitis requirat Deus?

In ſacris literis קדוש ſive *ſanctus propriè eſt* ſeparatus vel ſejunctus. Inde primò Deo tributum ſonat ab omni impuritate ſejunctum. Lev. XI. 44. Sanctus ſum, i. e. à peccatoribus ἀφωρισμένος, ut Sacerdos novi fœderis Jeſus Chriſtus deſcribitur Hebr. VII. 26. Idem nominis ſenſus Habac. I. 12. יהוה אלוהי קדושי *Domine Deus meus, Sanctus meus*, i. e. quem unum omnium Deorum colendum ſumſi. Inſinuatur eodem vocabulo, Deum ab humanis & Angelicis mentibus ita disjungi, ut nec infinita ejus eſſentia comprehendi, nec voluntatis ejus decreta, niſi ab ipſo revelata intelligi, aut ullo ſcrutinio inveſtigari queat. Sic uſurpatur Proverb. XXX. 3. ודעת קדושים ארע *& cognitionem Sanctorum cognoſcerem?* קדושים i. e. ſanctarum in divina eſſentia perſonarum, ut Proverb. IX. 10. Joſ. XXIV. 19. Hoſe. I. 2. Ea cauſſa eſt, quod, ubi Angeli Deum magnificare volunt, nihil aliud fere pronuncient, quam קדוש קדוש קדוש *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Eſai. VI. 3. quaſi id cumprimis præſtantiam Dei infinitam, & à nulla creaturarum quantumvis nobili intellectam exprimeret. *Secundò*, ſancti *vocantur homines, qui ab omni impuritate, aut ſaltem à profano negotio abſtracti cultui divino operantur*, ut Num. XVI. 5. 7. Lev. VI. 9. & 19. 20. Deut. VII. 6. Sanctus vocatur *tertiò & ille, qui peculiaribus ceremoniis Deo conſecratus eſt*, ut Nazaræus Num. VI. 5. *is item, qui Sanctus habetur*, ut Levit. XXI. 8. *Sanctificabis autem Sacerdotem, quia cibum Dei tui offert, Sanctus eſto tibi*, i. e. Sanctum habebis, quia ſanctus eſt, ego Dominus ſum Sanctificator veſter. Quo ſenſu per nobis imputatam fidem dicimur Sancti Actor. XXVI. 18. 1. Cor. I. 2. & quo electionis noſtræ finem Apoſtolus deſcribit, ut eſſemus Sancti & irreprehenſibiles Epheſ. I. ubi juxta *Balduinum* intelligitur ſancta & immaculata vita in charitate, i. e. Sanctitas imputata & inchoata, quam habemus per Chriſtum, & addi poteſt perfecta, quam habituri ſumus in vita æterna. *Grotius* frigidiſſimè annotat: Oſtendit quo tendat vocatio prius in decreto, deinde in actu, nempe ut ſic vocati edant magnæ pietatis opera, & ab omni crimine vacent: *Quartò* ſancta cenſetur res, *quæ cultui Numinis deſtinari ſolet*, ut veſtes, panes, 1. Sam. XXI. 4. aqua Num. V. 17. vel tempus DEO conſecratum. Nehem. VIII. 9. ſeqq. Eſai. LVIII. 13. vel locus, quem præſentia Dei honeſtavit, ut caſtra Iſraelitarum, Deut. XXIII. 14. Dei habitaculum. Pſalm. XLVI. 5. mons in quo templum. Pſalm. XCIX. 9.

Quæ-

Quæſtio XII.

An vitam æternam etiam Lex vetus promiſerit?

Communiter id negant *Socini* aſſeclæ, & ab eodem Magiſtro diſciplinam ſuam edocti *Muhammedani*. In quibus *Iſmael, filius Aly* ideo corruptam eſſe ab Hebræis Pentateuchum aſſerit, quia nihil de præmiis poſt hanc vitam, nihil de mortuorum in vitam reditu, nihil de vita æterna contineat, eademque de cauſſa divino Libro præferre auſus eſt Alcoranum, ſolidè refutatus à *Marraccio, Pontificio*, iis fere argumentis, quibus contra Jeſuitas Noſtri Theologi Sacroſanctæ Scripturæ integritatem defenderunt. Vid. *Prodromum ad refutation. Alcorani P. I. fol. 13. nuper cum Arabico Alcorani textu characteribus nitidiſſimis, latina item verſione & refutatione, Patavii editum.* Verùm illud de vita æterna Veteribus in V. T. non revelata temerarium aſſertum, ut loca alia brevitatis ſtudio prætermittamus, unus jugulet præſens locus, in quo Iſraelitarum Deum compluries ſeſe profitetur Dominus. Quid enim aliud eo dicto perſuadere gentem voluit, quam ſublata veteri inter Deum & hominem inimicitia, viam deinceps ad immortalitatem patere, cunctisque cœleſtibus bonis cultores ſuos ſecuriſſimè fruituros? Neque putandum eſt, terreſtrium temporaliumque rerum abundantiam vim tantæ promiſſionis adimpleviſſe. Siquidem illi, quibus primum hæc promiſſa data ſunt, in exilio vitam conſumſerunt, aliam ab ea, quam reliquerant civitatem quærentes. Fide præditi, mortui ſunt omnes hi, non adepti promiſſa, ſed ea procul conſpicati crediderunt, & amplexi ſunt, ſeque in terra hoſpites & peregrinos eſſe confeſſi. Qui enim talia dicunt, patriam ſe requirere declarant. Quodſi eam recordarentur, ex qua profecti ſunt, haberent revertendi tempus; nunc potiorem deſiderant, h. e, cœleſtem. Itaque *non dedignatur Deus cognominari Deus ipſorum, quippe quibus urbem paraverit.* Hebr. XI, 13. ſqq.

Sectio V. Porismatica,

Primum Poriſma deductum ex verſu 37. & 38.

Quæ ad informandos homines de agendis credendisque in Scriptura S. habentur, ea Deus vel immediatè, vel mediatè, vel eadem utroque modo revelavit.

Secundum ex iisdem verſibus.

Moſaicæ Leges divinitus ſunt inſpiratæ.

Tertium ex verſ. 38, 39, 41.

Omnibus modis Deus homini ad ſanctitatem autor eſt.

IV. ex verſu 39.

Verbum Dei eſt perfecta morum & fidei regula, nec humanis opus eſt traditionibus cultibusque electitiis, in quibus mens noſtra facile ſibi perfectionis imo ſupererogationis perſuaſionem fingit.

V. ex eodem.

Omni tempore damnatus fuit cultus, quem ex ſuo ſibi corde homines finxerunt, 1. Reg. XII. 33. Eſai. I. 12. XXIX. 15. Matth. XV. 9. Deut. XII. 22. Itaque & ſacrificia Abelis & aliorum, qui ante Diluvium vixerunt, Patrum, præceptum habuiſſe minimè dubitamus.

VI. ex eodem.

Corrupta ratio & carnalis concupiſcentia peſſimi in cultu divino Duces ſunt.

VII. ex verſ. 39, 40.

Perire etiam in regenitis poteſt benefactorum Dei memoria.

VIII. ex iisdem verſibus.

Regeniti memoria Legum divinarum theſaurus eſt.

IX. ex verſu 39.

Non ſatis eſt, eſſe memorem mandatorum DEI, niſi eis obtemperemus, nec enim Legis auditores apud Deum erunt inſontes, ſed Legis executores. Rom. II. 13. Qui in perfectam libertatis Legem penitus introſpexerit & in ea manſerit, is qui non ſit obliviosſus auditor, ſed operis effector ſuo facto beatus erit. Jacob. I.

X. ex eodem.

Cultus à Deo non præceptus idololatria eſt.

XI. ex

XI. ex verſu 38.

Ad poſteros quoque transmittenda Legum divinarum cura.

XII. ex eodem.

Lex ceremonialis non eſt perpetua, & à jugo ejus & à neceſſitate obſervandi Leges Eccleſiaſticas de rebus adiaphoris liberi ſunt Chriſtiani.

XIII. ex verſu 39.

Eſt quiddam in renatorum mentibus, quod ad ſpiritalem ſcortationem pellicit.

XIV. ex verſ. 39, 40.

Jugis præceptorum divinorum memoria præparat animos ad obſequium.

XV. ex verſ. 39.

Ex oblivione Scripturarum naſcitur Dei contemtus.

XVI. ex eodem.

Et qui ſcienda ignorat, & qui obliviſcitur, in Legem Dei peccat.

XVII. ex verſ 39, 40.

Lex perfectam requirit obedientiam, & minimus etiam defectus vel difformitas à Lege totam hominis actionem vitioſam reddit. Jacob. II. 10. 11, ut adeo impoſſibile ſit per Legem juſtificari.

XVIII. ex verſ. 40.

Deus à renatis poſtulat, quod debent, licet nemo eorum Legem ejus partium graduumve perfectione præſtare queat.

XIX. ex verſu 40.

Nova obedientia debet eſſe continua.

XX. ex eodem verſu.

Hæc eſt Dei voluntas Sanctificatio noſtra.

XXI. ex eodem.

Sanctificatio liberavit fideles Veteris Teſtamenti à ſervitute peccati, ut eosdem juſtificatio a maledictione Legis.

XXII. ex verſu eodem.

Non decet eſſe peccati ſervos, qui ſervi facti ſunt juſtitiæ in ſanctificationem, Rom. VIII. 12. ſqq. Gal. V. 16.

XXIII. ex verſu 41.

Abundè nominis יהוה אלוהים mentione ſub divinæ Majeſtatis jugum redigimur, quia portentoſum fuerit ab ejus ditione velle nos removere, extra quem eſſe non poſſumus.

XXIV. ex eodem verſiculo.

Ingens devoti cultus incitamentum eſt fœderalis Dei gratia, promiſſa verbis, Ego Dominus Deus veſter. Eodem enim argumento *Paulus* ad ſanctitatis noſtræ commendationem utitur. *Vos viventis Dei templum eſtis:* quemadmodum dixit Deus: *Habitabo & verſabor apud eos, eroque eorum Deus, & ipſi mihi populus erunt. Quapropter exite ex medio eorum, ac ſeparamini, inquit Dominus, neque impurum tangite, & ego vos accipiam, vobisque Pater ero, & vos mihi eritis filii & filiæ,* inquit Dominus Omnipotens. Hæc igitur habentes promiſſa, chariſſimi, purgemus nos ipſos ab omni & corporis & animi labe, ſanctimonia perfungentes cum Dei metu, 2. Cor. VI, ult. VII, 1.

תם ונשלם
תהלה לבורא עולם׃

Auff meine Poëſi laß deine Sayten klingen/
Du ſolt dem **werthen Bauſch** ein Lied zu Ehren ſingen.
Wiewohl Sein kluger Geiſt bedarff deß Rühmens nicht/
Weil dieſe Schrifft genug von Seinem Fleiſſe ſpricht.
Denn Künſte wiſſen ſich am beſten auffzuſchwingen/
Und Weißheit kan von ſelbſt biß zu der Sonne dringen.
Sein ungemeiner Fleiß bedarff kein frembdes Licht/
Drumb liefert meine Hand nichts als die Freundſchaffts-Pflicht.
Mein Freund! geneuß den Lohn mit tauſendfachen Seegen/
Und ernde reiffe Frucht in Deinem Vatterland/
Denn die Gelehrſamkeit beut Dir die rechte Hand/
Drumb muß die Ehre ſich zu Deinen Füſſen legen.
Indeſſen ſchrenckt mein Hertz den Wunſch mit kurtzem ein/
Der Himmel laſſe Dich ein Licht der Kirchen ſeyn.

Mit dieſem wolte ſeine ergebenſte Gratulation
gegen ſeinem werthen Freund bezeugen

J. H. B.

E N D E.